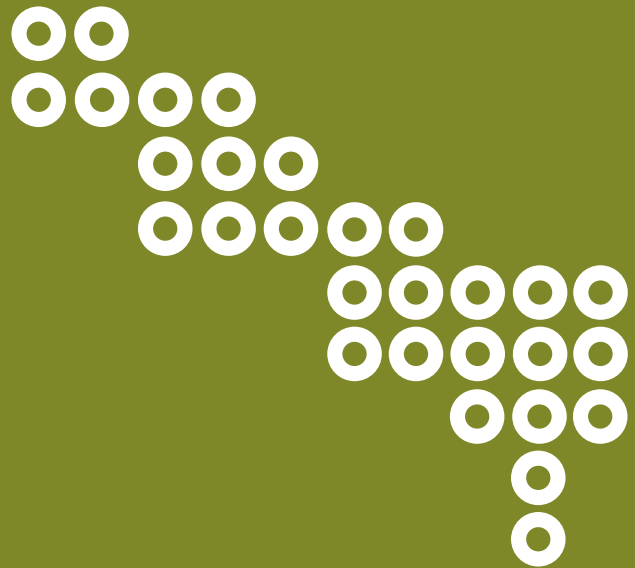

SPELAR ROLL

Överallt finns åskådarna som ser men kanske inget säger. Om de agerat annorlunda, vad hade hänt då? Spelar roll undersöker vem åskådaren är och vad som gör det möjligt eller omöjligt att ingripa.

Åskådaren spelar roll

"Världen är alldeles för farlig att leva i – inte på grund av de människor som gör det onda, men på grund av de människor som står bredvid och låter dem göra det".

ALBERT EINSTEIN

Vi är alla åskådare ibland. Det kan handla om en grälände familj i lägenheten bredvid eller en uppenbar misshandel en vanlig kväll på stan. Det kan handla om ett barn som mobbas på skolgården. Det handlar om situationer när vi möter människor som på olika sätt behöver hjälp. Situationer där det finns ett offer, en förövare och kanske en hjälte. Åskådare blir vi när vi väljer att stå vid sidan av och inte lägga oss i.

På engelska talar man om "bystander", den som står bredvid. Det svenska "åskådare" rymmer också att man faktiskt ser vad som händer. Åskådaren ser, men väljer att inte göra något.

Åskådaren skickar signaler till både offer och förövare. Att någon ser på utan att gripa in ökar offrets känsla av utsatthet och maktlöshet. Samtidigt kan förövaren tolka åskådarens beteende som ett tyst medgivande.

Att vara åskådare är att vara passiv och tyst – men inte neutral. Därför är det viktigt att reflektera över vilken roll åskådaren egentligen har. Och över varför vi väljer att bli åskådare, trots att vi gärna tror att vi själva skulle gripa in och göra det "rätta".

Spelar roll handlar om just åskådaren, som till skillnad från förövaren och hjälten, ofta är osynlig och svårgreppbar. I fokus står det ansvar som följer av ett icke-agerande.

Till Forum för levande historias uppdrag hör att, med utgångspunkt i Förintelsen och andra brott mot mänskligheten, sprida kunskap om vilka mekanismer som möjliggör sådana brott. Åskådardrollen är en sådan mekanism. Historien har lärt oss att den passiva åskådardrollen kan få betydligt större konsekvenser än vad vi är medvetna om.

Spelar roll riktar sig till elever och lärare i skolår 6–9. Det handlar inte om att förklara vad som är rätt och fel, utan om att inspirera till eftertanke. Om varför vi inte alltid uppträder på ett sätt som stämmer överens med våra värderingar och normer. Vad är mitt ansvar? Vad gör andra? Varför gör vi som vi gör? Vad kan vi lära av historien? Vad är det som hindrar oss från att ingripa – i tunnelbanan, vid mobbning, eller i andra sammanhang? Vem är egentligen den där "åskådaren"?

"Spelar roll har gett elever och lärare en gemensam begreppsvärld kring något som tidigare var främmande för oss, men som nu känns ovärderligt."

VIKTORIA, LÄRARE TUNDELSTA

Varför arbeta med åskådardrollen i skolan?

Det är svårt att sticka ut från en grupp, att ta ett steg framåt och bli synlig. Det är lättare att ingripa om man slipper vara den personen som tar första steget.

KILLE, 16 ÅR

Man måste vara så säker för att våga göra någonting. Man måste ha stenköll på situationen så man inte går in och gör bort sig.

TJEJ, 17 ÅR

Spelar roll är ett bra verktyg för att få igång diskussioner och funderingar kring åskådardrollen. Plötsligt blir det inte lika behagligt att stå bredvid. Varken för elever eller lärare.

LÄRARE, LYSINGSKOLAN

Spelar roll är framförallt en pedagogisk satsning, riktad till elever och lärare i skolår 6–9.

Åskådardrollen finns och spelar roll i elevernas vardag. Det är en roll som alla känner igen och alla har någon gång varit åskådare. Särskilt eleverna i grundskolans högre årskurser har ofta en tydlig bild av åskådaren, och framför allt så bär de på egna idéer om varför en person hamnar i eller väljer den rollen.

När eleverna arbetar med Spelar roll så ökar deras förståelse av och självinsikt kring åskådardrollen. De känner igen frågeställningarna från sin egen vardag och blir uppmärksamma på hur de faktiskt tänker, reagerar och agerar i olika situationer.

Samtidigt så får de ett större och mer teoretiskt; historiskt, normativt och psykologiskt perspektiv på åskådardrollen. Till exempel är kanske samma processer verkliga när vi ser någon bli mobbad i dag, som när tyska medborgare passivt såg sina judiska grannar trakasseras under 1930-talet.

Kopplingar till läroplanen LPO 94

Spelar roll har många kopplingar till läroplanens mål att sträva efter och mål att uppnå. Genom att arbeta med åskådardrollen kan målen uppnås och Spelar roll kan därmed vara en del av det reguljära skolarbetet.

Exempel på strävansmål och uppnåendemål som kan uppnås med Spelar roll:

Strävansmål

- Skolan har en viktig uppgift att förmedla och förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på: människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män, samt solidaritet med svaga och utsatta
- Sträva efter att eleven blir medveten om att historiskt givna samhällsformer och kulturer är tidsbundna och att varje tids människor ska bedömas utifrån sin tids villkor
- Sträva efter att eleven förstår hur samhällets normer och värderingar påverkar och påverkas av individen

Uppnåendemål

- Eleven skall kunna föra etiska resonemang och se konsekvenserna av olika ställningstaganden
- Eleven skall kunna reflektera över hur information och propaganda har använts i historien och hur det används idag
- Eleven skall känna till grundläggande mänskliga rättigheter och skyldigheter
- Eleven skall förstå innebörden av det grundläggande norm- och rättssystemet i Sverige

Fortbildning och pedagogiskt material för lärare

Spelar roll består av en utställning, en forskningsdel, en webbplats och ett pedagogiskt material med en tillhörande fortbildning.

Fortbildningen ger lärare en chans att reflektera över den problematik som åskådarrollen rymmer; om individens beteende, gruppens betydelse och hur vi påverkas av det samhälle vi lever i. Den ger också möjlighet att fundera kring och diskutera centrala begrepp i materialet, såsom handlingsutrymme, ansvar, risk och passivitetens konsekvenser.

Under fortbildningen varvas teori och praktik. Vi presenterar övningar som ska fånga åskådarproblematikens olika perspektiv och lärarna får arbeta med dessa övningar i workshops. Dialogen och utbytet med andra lärare ger en bra grund inför det fortsatta arbetet och dialogen med eleverna i klassrummet.

Förslag på hur åskådartemat kan kopplas till skolans styrdokument och integreras i undervisningen på skolan berörs också.

I samband med fortbildningen får lärarna en låda med det pedagogiska materialet, som omfattar 50-tal elevaktiva övningar, bildmaterial, skönlitterära texter och webbaserade övningar. Innehållet är uppdelat i fyra delar:

1. Allmänna övningar:

Ämnet introduceras och eleven ges möjlighet att inventera sina egna erfarenheter

2. Historia:

Åskådarens betydelse i vissa historiska processer är i fokus

3. Normer:

Hur normer skapas och förändras samt hur de påverkar våra möjligheter att agera i olika situationer

4. Psykologi:

Gruppens psykologi och dess påverkan på individens val

Dessutom innehåller lådan kortfilm om åskådarrollen (DVD), kopieringsunderlag och bilder (CD) och ett antal fotografier.

Spelar rolls pedagogiska material är framtaget i samarbete med 20 pilotskolor. Det kan användas på olika sätt i olika årskurser och behöver inte följas från början

till slut. Du kan plocka ut de delar som passar dig och dina elever bäst.

Materialet och fortbildningen riktar sig till skolår 6-9 och lämpar sig utmärkt i SO-ämnena, svenska och livskunskap, men kan även användas i andra ämnen. Du kan arbeta med Spelar roll som ensam lärare eller i ett lärarlag.

Utbildning och material kostar 200 kr per lärare. Vi genomför fortbildningar i Stockholm och på några andra orter i Sverige under 2008. Mer information och anmälan till fortbildningarna hittar du på webbplatsen www.levandehistoria.se/spelarroll

På följande sidor ser du några exempel på övningarna i Spelar roll.

För att förenkla kommunikationen i det tryckta materialet finns några olika symboler för arbetet.

- Innebär att man jobbar individuellt och skriver i sin loggbok.
- Innebär att man jobbar i par. Här ingår alltid en muntlig del men även skriftliga inslag kan finnas. Detta framgår under respektive övning.
- Innebär att man jobbar i smågrupper. 4-5 personer är lämpligt. Här ingår alltid en muntlig del men även skriftliga inslag kan finnas. Detta framgår under respektive övning.
- Innebär att man jobbar i helklass.
- Denna symbol ger instruktioner, tips mm. till läraren.
- Skriv i loggboken.
- Detta finns för kopiering på medföljande CD.
- Övningar som kan göras på webben.

När jag var åskådare

Övningen utgår från att vi alla varit åskådare någon gång och nu ska eleven få berätta om sina egna upplevelser. En bra introduktion till detta är om man som lärare berättar sin egen åskådarberättelse.

Denna övning kräver att eleven får gott om tid att skriva ned sin berättelse.

Vi är alla åskådare någon gång. Det kan handla om ett bråk på skolgården eller att vi hör ett gräl hos grannen. Det är situationer där vi som tittar på väljer att stå vid sidan av istället för att lägga oss i.

Situationen och rollen man befinner sig i kan förändras. Man kanske först står och tittar på för att efter en stund välja att gå in och agera genom att hjälpa den som är utsatt. Man blir då istället en räddare.

Tänk dig just den situation och stund då du är en åskådare innan du har bestämt dig för vad du ska göra. Man kan se det som ett fruset ögonblick. Det är just detta ögonblick som du ska berätta om och du ska inte avslöja vad du gjorde sen.

Skriv din berättelse i din loggbok.

Frågorna nedan kan vara till stöd då du berättar:

Skriv i jag- eller i vi-form:

- När hände det? Årstid, tid på dygnet, hur gammal du var?
- Vad var det för stämning?
- Var hände det?
- Hur många var inblandade? Vilka var inblandade? Kände du dem?
- Vad var det som hände? Hur mycket visste du om vad som hände?
- Hur många såg på? Vilka var det som såg på?
- Kommer du ihåg vad du tänkte?

Eleverna ska alltså inte besvara frågorna utan använda dem som ett stöd för sin berättelse, det är viktigt att de förstår detta.

Det kan finnas en poäng om detta görs på dator för då kan man fortsätta berättelserna skriftligt, se nedan.

Läs upp era berättelser för varandra. Skriv en fortsättning på en kamrats berättelse om hur du tror att det gick sen.

Läs upp och diskutera den skrivna fortsättningen. Jämför med vad som egentligen hände. Vilket av slutet tycker ni är det bästa och varför?

Slutade historien i verkligheten så som ni ville att den skulle sluta? Om inte, varför tror ni att den inte gjorde det? Diskutera dessa frågor med varandra och anteckna vad ni kom fram till i era loggböcker.

Diskutera:

- Vad beror det på att man oftast inte gör det som man egentligen skulle vilja?
- Går det att lära sig att göra det man vill? I så fall hur?

Grupperna redovisar kort vad de diskuterat.

I denna övning kan man välja om eleverna ska skriva i sin loggbok eller på webbplatsen. Om eleven skrivit sin egen berättelse på webbplatsen kan den ta del av alla berättelser som skrivits av elever runt om i Sverige.

Vittnet i Mauthausen

Vad krävs det att man gör för att man ska lämna rollen som åskådare? Räcker det som fru Gusenbauer gör eller krävs det mer? Det är vad eleverna i första hand ska reflektera kring i denna övning. Eleanore Gusenbauer framförde sina klagomål muntligt till den lokala polisen. Texten nedan kommer från den polisrapport som upprättades.

Inled gärna med en kortare presentation av koncentrationslägret Mauthausen. Information om detta finns här:

www.mauthausen-memorial.at

www.ushmm.org/wlc/article.php?lang=en&ModuleId=10005196

http://en.wikipedia.org/wiki/Mauthausen-Gusen_concentration_camp

Läs texten.

Complaint from Mrs. Eleanore Gusenbauer of Ried, the village above Mauthausen, September 1941:

"In the Concentration Camp Mauthausen at the work site in Vienna Ditch inmates are being shot repeatedly; those badly struck live for yet some time, and so remain lying next to the dead for hours and even half a day long.

My properties lies upon an elevation next to the Vienna Ditch, and one is often an unwilling witness to such outrages. I am anyway sickly and such a sight makes a demand on my nerves that in the long run I cannot bear this.

I request that it will be arranged that such inhuman deeds be discontinued, or else be done where one does not see it."

Källa: Gordon J. Horwitz, "In the Shadow of Death – Living Outside the Gates of Mauthausen", The Free Press 1990, s. 35.

Diskutera följande:

1. Vad är det hon reagerar mot?
2. Varför tror ni att hon reagerar?
3. Är hon en åskådare?
4. Kan man säga att hon lämnar åskådarrollen i och med brevet? Om ja, vad blir hon då?

Diskutera fråga 4.

Vem har bestämt 1?

Propaganda

Propaganda kan vara ett sätt för statsmakten att försöka påverka normerna i samhället. Denna övning är en introduktion till begreppet.

Vad är propaganda? Diskutera i gruppen och kom fram till en gemensam definition.

Ta reda på hur ordet definieras i t.ex. NE, Wikipedia, SAOL eller liknande. Jämför med er egen definition.

Finns det propaganda i Sverige idag? Och i så fall var och hur? Bör propaganda vara tillåten i ett demokratiskt land?

Varje grupp presenterar vad de kommit fram till.

Här kan man föra en diskussion om reklam som propaganda. Utgå från reklambilder och leta budskap.

Den här övningen syftar till att reflektera kring var och hur normer bildas.

I vårt samhälle är vissa saker tillåtna och andra inte. I den svenska lagboken kan man läsa om vad man får och inte får göra. Där beskrivs de handlingar som bryter mot lagen och vilka straff man kan få ifall man utför dem.

Men det är inte bara lagarna som styr vad vi får och inte får göra. Det finns sånt som inte är ett brott men som ändå anses vara fel. Ett exempel kan vara att det är fel att ljuga, det är inte brottsligt men de flesta anser att man inte bör göra det.

Varifrån kommer sådana regler? Fundera kring detta genom att skriva om det i din loggbok.

Berätta för varandra vad ni skrivit. Diskutera likheter och skillnader.

Eleverna presenterar vad de kommit fram till.

Följ upp vad eleverna kommit fram till när det gäller varifrån reglerna kommer. Lyft fram att detta kallas moral/etik. Definiera begreppen: norm, moral och etik.

Exempel på Spelar rolls webbövningar

Flera av övningarna i det pedagogiska materialet kan göras på Spelar rolls webbplats.

Fördelarna med att göra vissa övningar på webben är flera. Eleven kan vara anonym, han eller hon kan titta på vad andra elever har svarat och du som lärare kan få statistik över hur eleverna svarat. Denna statistik kan du använda som underlag för en fortsatt diskussion i klassrummet.

www.levandehistoria.se/spelarroll